

ANALYSE AV GLOBALE TRENDER

Innspill til strategisk plan 2010 - 2020

Utviklingen av ny strategi med et tiårsperspektiv krever en utdypet forståelse av internasjonale trender som:

- både vil innvirke på de nasjonale systemene for U&H-sektoren (gjennom nasjonal kunnskapspolitikk og europeiseringen av denne),
- og virke direkte inn på universitetenes virksomhet – ikke minst ved universiteter som ønsker å forsterke sitt internasjonale samarbeid og være spydspisser i nasjonens ambisjoner og global kunnskaps- og teknologiutvikling.

Strategiarbeidet skal ha som utgangspunkt en del utpekte nøkkeldokumenter. Jeg har nå gått igjennom en god del sentrale dokumenter og peker nedenfor på en del utvalgte trender som – slik jeg ser det - er tydelige i rapporter, deklarasjoner og dialoger mellom sentrale aktører, samt i analyser gjort av internasjonale/nasjonale utrednings/-forskningstilgjør .

Det er tilføyd en del kommentarer til den norske situasjonen for å stimulere til offensiv tenkning om UiOs eget handlingsrom.

Kandidater til overordnede internasjonale trender

De fleste diagnoser av universitetenes fremtidige utfordringer, og de agendaer som settes for modernisering og nødvendige endringsprosesser ved universitetene de neste 10-20 årene, tar sine viktigste perspektiver og argumenter fra følgende overordnede utviklingstrekk:

- Globaliseringen og dens vidtrekkende implikasjoner på alle sektorer forsterkes, herunder ikke minst på U&H-sektoren
- Utviklingen av kunnskapssamfunnet: kompetanse og kunnskap blir viktigste fortrinn i nødvendig tilpasning til en konkurransedyktig og bærekraftig kunnskapsøkonomi. Forventningene til universitetenes bidrag og samfunnsengasjement øker
- Den europeiske arenaen får ytterligere økt innvirkning på universitetene – både direkte og gjennom europeiseringen av nasjonal kunnskapspolitikk.
- Nettverksorganisering og nye plattformer for internasjonalt samarbeid blir viktigere for faglige prestasjoner og for strategisk posisjonering
- Den instrumentelle tilnærming til universitetene forsterkes. Innslag av kommersialisering og markeds mekanismer øker.
- Universitetenes autonomi og den akademiske friheten utfordres

Dette er i hovedsak samfunnspolitiske trender. I tillegg foregår en intens teknologiutvikling, særlig innen IKT, som langt på vei kan transformere utdanning og forskning. To nærliggende eksempler er at man i enkelte fag kan få en fullverdig, gradsgivende nettbasert fjernundervisning (fullverdig i den forstand at vitnemålet er identisk med campus-basert utdanning), og for eksempel korpusbasert språkforskning.

GLOBALISERINGEN – VIRKNINGENE BREDERE OG FORSTERKES

Globaliseringen vil eskalere og bli mer gjennomgripende på de fleste områder: internasjonal handel øker, kapitalbevegelsene blir ytterligere globale, og finansmarkedene stadig mer integrerte.

Minskede barrierer for handel, kommunikasjon og transport av varer og tjenester fremmer utviklingen. Teknologitvillingen vil være en avgjørende katalysator.

De viktigste omdreiningspunktene i EUs kunnskapspolitik og det frivillige universitetssamarbeidet i Europa er globaliseringen, påtrengende globale samfunnsmessige utfordringer (som klima, energi, aldrende befolkning etc) og dyp bekymring for den internasjonale konkurransedyktigheten og bærekraften i fremtidig kunnskapsøkonomi i Europa. Europeiseringen av kunnskapspolitikken er en sterk pådriver for internasjonalisering og tilpasning til globaliseringen i nordiske land.

Globaliseringen blir på europeisk nivå fremskyndet mht politisk integrasjon, harmonisering innen utdanning, økende forsker- og studentmobilitet, utvikling av europeiske finansieringsinstrumenter av forskning og innovasjon og europeisk regulering på flere områder enn IKT-området. Følgende trekk vil være mest fremtredende fremover:

Det akademiske arbeidsmarkedet vil i stigende grad være globalt:

- En økende andel av fremtidige studenter og ansatte vil velge å studere/arbeide i utlandet. For det enkelte land er andelen usikker, men sannsynlig utvikling er økt internasjonal mobilitet (kfr OECDs statistikk og fremtidsstudier). Både arbeidskraftbehov (aldrende befolkning) og finansieringsmekanismer vil påskynde mobiliteten.
- Fri flyt av kompetanse, kunnskap og teknologi vil stimuleres aktivt (kfr. Eus 5. frihet) og flere land vil innføre spesialordninger for oppholdstillatelse for akademikere (kfr green card i DK)
- Konkurransen om de beste talentene vil skjerpes og de sterkeste universitetene utvikler en klar HR-strategi og en mer aggressiv rekrutteringspolitikk. Universitetet som arbeidsplass vil få økt betydning for evnen til å rekruttere og holde på attraktive studenter og ansatte.
- Universitetene må utruste sine studenter og ansatte for studier, arbeidsoppgaver og karrierer i andre deler av verden.

Kapasitet og behov for utdanning og forskning vil i økende grad dekkes i et globalt marked:

- Tendensen til forskyvning av utdanning og forskning fra å være et nasjonalt offentlig gode til å bli tjenester på et globalt marked. Sterke universiteter inviteres til å etablere filialer i land (eks India) for å bygge opp kapasitet raskere enn det vil kunne skje med nasjonale ressurser. Den nasjonsbyggende effekten av egne institusjoner kommer i skyggen av behovet for en raskere kapasitetsøkning. Det private tilbudet vil øke.
- Den teknologiske utviklingen vil være en sentral drivkraft i denne utviklingen. I tillegg til etablering av fysiske filialer i ulike land, vil teknologien muliggjøre et skille mellom produksjon av kunnskap og formidlingen av denne kunnskapen. Formidling av f.eks undervisning blir et spørsmål om distribusjon av et produkt via ulike kanaler i stedet for å være bundet til sted og tid. I første omgang vil dette være områder med muligheter for lavkostnads masseundervisning, eller nisjefag hvor det ikke forutsettes bruk av utstyr, fasiliteter eller hvor det er krav til praksis.

Forskningsfinansieringen vil i økende grad influeres av globaliseringen:

- En økende andel av offentlige forskningsmidler vil tildeles gjennom utenlandske kilder. Dette gjelder selvsagt finansieringen gjennom EU – men også andre kanaler.
- De globale samfunnsmessige utfordringene (Grand challenges, se nedenfor) vil dominere forskningsagendaen og få styrket finansieringsmulighetene
- Næringslivets forskning vil internasjonales ytterligere og vil medføre større spredning i forskningsinvesteringene. I økende grad plasseres disse i Kina og India fremfor i europeiske land (ikke minst gjelder dette USA). I mange OECD-land har andelen privatfinansiert forskning utført i utlandet steget kraftig.

Globale universitetsrangeringer får større betydning

- Forskning og høyere utdanning forventes å gi signifikante bidrag til internasjonal konkurransedyktighet i sine land. Universitetenes globale status vil få økt betydning som indikator for nasjonal kapasitet – utover universitetenes egen bruk.
- Globale rangeringer er kommet for å bli. Det pågår videreutvikling av metodikk som skal bøte på svakheter ved dagens målinger. For å måle hvor fremragende institusjonene er vil de målt på flere områder og ut fra samlet resultat innen forskning, utdanning og innovasjon sett under ett.
- Mange land – ikke minst de raskest voksende kunnskapsøkonomiene – legger stor vekt på globale universitetsrangeringer. Plassering på rangeringene anses som en prestisjesak og det er etablert nasjonale strategier for å få enkelte institusjoner inn i elitedivisjonen.

..... Den norske situasjonen – noen kommentarer

- Norske myndigheter er mindre opptatt av globaliseringens utfordringer og muligheter enn våre naboland. Oljeformuen gjør at kravene til omstilling fra en økonomi basert på industri til en kunnskapsbasert økonomi oppleves som mindre prekær. Eksempelvis nedsatte både de danske og svenske regjeringene globaliseringsråd som hadde som formål å øke kunnskapen, utarbeide politiske strategier, og stimulere til debatt om hva som skal til for at man skal klare seg i en verden preget av en fortsatt hurtig globalisering. I Danmark ble dette også fulgt opp med omfattende tiltak og betydelige midler, hvorav brorparten ble kanalisert til U&H-sektoren. Finland har på sin side over lang tid foretatt store investeringer i forskning, innovasjon, skole og teknologiutvikling for å stå rustet for fremtiden. Dette har også inkludert nyvinninger innenfor U&H sektoren som det nylig etablerte Aalto-universitetet.
- Norge har derfor et mer "distansert" forhold til globaliseringen og betoner også i langt større grad enn de fleste andre land globaliseringens negative sider – særlig knyttet til utvikling og miljø. Bistands- og miljøperspektivet blir slik mer sentralt for norske myndigheter enn fokus på utviklingen av nye, kunnskapsbaserte arbeidsplasser i Norge. Fortsatt oljefinansiert utbygging av offentlig sektor vil trolig derfor være den sentrale politiske prioriteringen

fremover og kreve store ressurser – både i form av arbeidskraft og penger – mens det vil være mindre vekt på investeringer i, og utbygging av, kunnskapsbasert virksomhet.

- Norske myndigheter er nå mer oppmerksom på behovet for å legge til rette for fri flyt av kunnskap og arbeidsinnvandring av forskere – men det gjenstår fortsatt arbeid før Norge har et fleksibelt system og særlig tiltak, for eksempel skatteordninger, for denne gruppen.
- Norske myndigheter er lite opptatt av globale universitetsrangeringer så langt, og Norge har pr i dag en langt forsiktigere strategi for å styrke sine institusjoner som globale aktører. Men det er grunn til å forvente at også norsk kunnskapspolitikk vil ta hensyn til resultater av rangering.
- UiOs og andre norske universiteters bidrag til å dekke det globale kapasitetsbehovet er koplet mer mot den nasjonale satsingen på utdanning og forskning som ledd i Norges bistandsarbeid enn markedsorienterte tjenester.
- Det kan virke som utenrikspolitikken går i retning av å involvere universitetene i å profilere norske interesser også gjennom å tilby forsknings- og utdanningskompetanse. Dette kan utfordre universitetenes prioriteringer ved å binde opp og spre den internasjonale innsatsen.

KUNNSKAPSSAMFUNNET OG UNIVERSITETENES UTVIDETE ROLLE I KUNNSKAPSKONOMIEN

De fleste OECD-land gjennomgår strukturelle endringer for å mestre overgangen fra en økonomi basert på naturressurser, arbeid og kapital til en kunnskapsbasert økonomi. Evnen til å delta i kunnskaps- og teknologiutviklingen, og til å få kunnskap og teknologi raskt ut i sirkulasjon er blitt et avgjørende konkurranseparameter i det globale markedet. Endringene forsterker en internasjonal arbeidsdeling hvor høykostland flytter produksjon etter billig arbeidskraft og konsentrerer seg om å bli ledende teknologi og kunnskapsbasert produktutvikling. EU har gjennom Lisboa-strategien satt universitetene i sentrum av den internasjonale politiske diskusjonen om utviklingen av konkurransedyktige kunnskapsøkonomier i Europa, og revitalisert og utvidet deres rolle som nøkkelinstitusjoner i samfunnsutviklingen. Dette er skjedd gjennom:

- (a) etablering av Europa som forsknings- og utdanningsarena og kraftfulle initiativ på europeisk nivå,
- (b) sterk innflytelse på nasjonale systemer og deres kunnskapspolitikk, og
- (c) en agenda for modernisering og opprusting av universitetene som har bred forankring i universitetenes egne samarbeidsfora og strategiske allianser (f.eks. EUA, LERU). Universitetene er i langt større grad i ferd med å bli selvstendige globale aktører med løsere bånd til sine lands nasjonsbyggende prosjekter.

EUs oppfølging og videreutvikling av Lisboa-prosessen vil legge de viktigste premisene for modernisering av universitetene både direkte og gjennom påvirkning av nasjonal kunnskapspolitikk.

De nasjonale systemene vil konkurrere og være under press fra europeisk nivå særlig mht. å:

- Øke investeringen i FoU for å nå eller overgå 3%-målet, og heve målet for andelen av befolkningen med høyere utdanning
- Ytterligere integrere forsknings-, utdannings- og innovasjonspolitikken. Nedbygge barrierer for fri flyt av kompetanse og kunnskap for å løse arbeidskraftproblemer og styrke internasjonal konkurransevne. Som følge av økte behov og fri flyt vil konkurransen både mellom land og sektorer øke.
- Støtte opp under U&H-institusjonenes nye og utvidete samfunnsrolle og deres internasjonale konkurransevne ved bl.a. gjennom å a) øke institusjonenes reelle autonomi og muligheter for større fleksibilitet, kombinert med høyere krav til lederskap og ansvarlighet (accountability), b) aktivt stimulere til mangfold i sektoren/institusjonslandskapet, blant annet gjennom finansielle insentiver og ved å c) sikre at det nasjonale U&H-systemet har institusjoner i den internasjonale elitedivisjonen og mekanismer for å stimulere til fremragende kvalitet.
- Stimulere næringslivets etterspørsel etter, og bruk av FoU, herunder stimulere samhandling mellom universitet og næringsliv for å styrke innovasjonsevnen og teknologiutviklingen på prioriterte områder
- Samordne nasjonal og europeisk forskningsinnsats og styrke innsatsen for løsning av påtrengende globale samfunnsutfordringer (the Grand Challenges)

For universitetenes eget arbeid gir den revitaliserte rollen i det globale kunnskapssamfunnet både utfordringer og muligheter. Det er bred enighet i europeiske universitetsorganisasjoner og –

allianser (EUA, LERU) om at moderniseringen av universitetene vil bli mer gjennomgripende i kommende tiår og især dreie seg om å:

- definere og utfylle den utvidete samfunnsrollen, herunder integrere 3. misjon som likeverdig ansvarsområde og kjerneaktivitet i samfunnsoppdraget
- skape dynamikk og integrasjon mellom aktivitetene innen utdanning, forskning og innovasjon: realisere samfunnsbidraget gjennom kunnskapstriangelet og samlet innretning av de tre primæroppgavene.
- definere egen rolle og profil klarere ut fra egne styrker og prioriteringer
- styrke ledelsen for å sikre både autonomi og ansvarlighet
- forstå og utfylle universitetets rolle og muligheter som vekstmotor i regionen (eks Oslo/Østlandet/norden): universitetene bidrar gjennom alle elementene i Kunnskapstriangelet
- drive studieplanutvikling (curriculum) som sikrer kandidatene ferdigheter som kreves i fremtidens arbeidsmarked i kunnskapssamfunnet. Kandidatenes attraktivitet på arbeidsmarkedet vil få økt betydning både som læringsmål og indikator for universitetenes suksess med sine utdanningstilbud og forskerutdanning.
- håndtere etiske konsekvenser og interessekonflikter som følger av universitetets endrede rolle og tettere samfunnsinvolvering, av teknologiutviklingen og av kommersialiseringen
- tilrettelegge for fri flyt og mobilitet, følge opp Charter og Code

.....
Den norske situasjonen – noen kommentarer

- Kunnskapspolitikken avspeiler de internasjonale trendene: 3%-målet, lovfestet endring av Universitetets samfunnsansvar, deregulering og endringer i ledelse og styring av sektoren (autonomi og ansvarlighet), flere virkemidler for å utløse privat FoU-innsats, integrasjon av forsknings- og innovasjonspolitik, fokus på akademisk frihet, deltakelse i europeisk samarbeid om fri flyt/mobilitet, høyere ambisjoner for norsk forsknings bidrag til løsning av globale samfunnsutfordringer.
- Politikken responderer likevel mer selektivt og forsiktigere enn i våre naboland, som til dels tar kraftige grep. UiO vil derfor kunne hente mindre drahjelp til støtte for global konkurransedyktighet sammenliknet med f eks universiteter i Finland, DK, Sverige og Tyskland .
- Kombinasjonen av eldrebølgen og en fortsatt sterkt oljeavhengig økonomi legger sterkt press på utviklingen av ny kunnskapsbasert verdiskapning og press på den offentlige FoU-innsatsen, men finanskrisen legger mindre press på omstillingstempoet enn i mange andre land.
- Arbeidskraftbehovet (høyt utdannet) vil øke og gjøre seg særlig gjeldende innen helseprofesjoner, lærerutdanning, teknologi og realfag. Norge har pr i dag høy andel av ungdomskullene med høyere utdanning, men vil heve andelen og øke utdanningskapasiteten. Norge er ett av få land med befolkningsvekst, primært som følge av innvandring.
- Utenrikspolitikken i ferd med å bli en sterk driver for innretningen av kunnskaps- og universitetspolitikken.

DEN EUROPEISKE ARENAEN SETTER DAGSORDEN OG ER PÅDRIVER FOR UNIVERSITETSUTVIKLING

I løpet av siste tiåret er Europa blitt en stadig viktigere internasjonal arena for utforming av kunnskapspolitikk generelt og en pådriver for universitetsutvikling i europeiske land:

- EUs prioriteringer og strategier øver økende innflytelse på nasjonal politikk.
- EU fordeler en stor (økende) andel av de nasjonale offentlige forskningsmidlene og er den viktigste arenaen for konkurranseutsatt forskningsfinansiering ut fra kvalitet.
- EU har plassert universitetene i førersetet for utviklingen av konkurransedyktige og fremtidsorienterte kunnskapssamfunn og fremmer internasjonaliseringen av universitetene som selvstendige, globale aktører i løsningen av kunnskapsøkonomiens utfordringer.
- Som forskningspolitisk aktør åpner EU i økende grad beslutningsprosessene for medvirkning fra universitetsorganisasjoner/–allianser og andre sentrale aktører i UoH sektoren (stakeholders) og gir disse en sterk stemme inn i politikktutforming.
- Koblingen mellom EUs Lisboastrategi og det frivillige universitetssamarbeidet knyttet til Bologna-prosessen har utvidet nedslagsfeltet og stimulert til utstrakt utveksling av universitetsstrategier.

For forskningsintensive universiteter med høye internasjonale ambisjoner er det avgjørende hvordan ERA og EHEA (utdanningsarenaen) videreutvikles. EU utformer nå visjoner og prioriteringer for kommende tiår og har de siste par årene initiert endringer som ser ut til å få sterkt gjennomslag (ref. 5 nye tiltaksområder i Ljubljana-prosessen, Lund-deklarasjonen og oppfølging av visjonsdokumentet om ERAs fremtid). De viktigste trendene er:

Prioriteringer vil skje i form av store integrerte satsinger med en "holistisk" tilnærming. Det helhetlige perspektivet vil avspeiles i prioritering av brede problemorienterte områder fremfor tematisk orienterte programmer, vekt på sektorovergripende/horisontal integrasjon, utfordring av skillet grunnforskning/anvendt forskning/teknologiutvikling, samt stimulering av tverrvitenskapelig forskning. Fokus på grensesnitt og spenningsfelt for å utløse nytenkning og kreativitet.

De globale samfunnsutfordringene – the Grand Challenges - vil influere sterkere både på prioriteringene og innretningen av finansieringsmekanismer, og øker forventningene til universitetene. 8 FP vil antakelig dreie prioriteringene innen forskning og innovasjon mot problemområder på basis av store samfunnsutfordringer. Forskningsfinansieringen blir mer "risk-tolerant and trust-based" for å stimulere til radikale løsninger. Av samme grunn vil forskerinitiert spissforskning styrkes som ledd i nødvendig beredskap for "shocks", og teknologiutvikling vil få ytterligere fokus. Utbygging og vedlikehold av tunge forskningsinfrastrukturer i verdensklasse fortsetter.

Samordning av nasjonale, nordiske og europeiske programmer vil fortsette og disse vil åpnes ytterligere for global deltakelse, men de nasjonale systemene vil yte motstand mot å gi fra seg mer innflytelse.

EU vil fortsette sitt påtrykk for store universitetsreformer og endringer i europeiske kunnskapssystemene med vekt på å fremdyrke eliteuniversiteter, og gi sterke insentiver for

fremragende prestasjoner innen hele kunnskapstriangelet . Innen forskning får fremragende tverrvitenskapelig forskning større vekt.

.....

Den norske situasjonen – noen kommentarer

- Det er grunn til å forutsette at det også i fremtiden vil være stor grad av overlapp mellom norsk og EUs forskningspolitikk: mht samordning av forskningsprioriteringer, 'joint programming' og dermed ytterlige åpning av nasjonale programmer for andre lands forskere og institusjoner, tiltak for å harmonisere institusjonenes atferd mht arbeidsbetingelser for ansatte.
- EU ser ut til å gi universitetene en sterk stemme inn i utformingen av sin politikk. Så langt har nasjonale myndigheter (KD) og Forskningsrådet i beskjeden grad bidratt til å få norske universiteter aktivt til stede i politikktutformingen i viktige fora i EU. Den direkte innvirkningen fra universitetsforskere inn mot EUs programutvikling pågår, men kan utnyttes langt mer.
- EUs agenda for modernisering av universitetene er i liten grad avspeilet i norsk kunnskapspolitikkk så langt. Myndighetene er i stor grad tilfreds med det nasjonale systemet og det forespeiles ingen større grep i forhold til den samlede institusjonsstrukturen. Politikken har mindre fokus på konsentrasjon av ressurser for å styrke kvalitet en mindre og en mindre elitær innretning enn i våre naboland. Til gjengjeld er regionalpolitikken en langt sterkere driver for utviklingen av U&H-systemet enn i de fleste andre land.
- Selv om den nye Forskningsmeldingen nå har hevet ambisjonene for norske bidrag til løsning av globale samfunnsutfordringer, er horisonten for utviklingen av universitetssektoren fortsatt langt på vei norske kompetansebehov, det norske velferdssamfunnet og hensynet til næringsutvikling i regionene.
- En skarp kontrast til EUs store integrerte satsinger er den detaljerte politiske styringen og øremerkingen av forskningsmidler, for eksempel gjennom Forskningsrådet. At staten er en mer dominerende finansieringskilde enn i de fleste andre land forsterker dette problemet ytterligere.
- Samtidig står sektorprinsippet sterkere i Norge enn i de fleste andre europeiske land. Dette fører til at vi på politisk nivå har svakere integrerende mekanismer og som følge av dette en oppflising av finansiering og incentiver, større spredning av ressursene og utstrakt øremerking.

NETTVERKSORGANISERING OG NYE PLATTFORMER FOR SAMARBEID

Utvikling og økt bruk av nettverksorganisering og nye plattformer for samarbeid er blitt mulig pga billigere transport, bedre infrastruktur, internett, mobiltelefoni osv. og er både en følge av og en katalysator for globaliseringen og teknologiutviklingen. Innen forskning, utdanning og innovasjon fremmes utviklingen av flere og nye former for organisering av samarbeid av flere forhold, bl.a.:

- Komplexiteten i oppgavene krever samarbeid og felles innsats – og det internasjonale samarbeidet øker både innen utdanning og forskning.
- Kritisk masse får økt betydning både for kompetansesammensetning, kapasitet og kvalitet.
- Mulighetene for ny viten og synergieffekter innen forskning ligger især i grenseflatene mellom fag og disipliner.
- Kostnadsnivået innen forskning (avansert utstyr, infrastruktur) tvinger frem forpliktende samarbeid og felles investeringer.
- Forskerutdanningen og fremtidsrettede utdanningsprogrammer får økt behov for å kunne utnytte det fremste innen forskning ved flere universiteter, forbereder kandidatens attraktivitet i et internasjonalt arbeidsmarked .
- Internasjonale nettverk og partnerskap vil tillegges økt vekt som kriterium og kapital. Tilgangen til slike, ofte ressurskrevende nettverk vil være fortrinn og favorisere ressurssterke lands universiteter.

Finansieringsordningene både nasjonalt og internasjonalt (ikke minst innen EU) understøtter utviklingen ved å forutsette partnerskap og forpliktende samarbeid for å utløse finansiering. Nettverk og partnerskap er blitt valuta og inngangsbillett.

Den skjerpede internasjonale konkurransen mellom universitetene om midler, talenter, prestisje og politisk innflytelse fører til at ambisiøse universiteter:

- arbeider systematisk for å styrke sin egen attraktivitet for samarbeid
- etablerer strategiske allianser for å fremme egne styrkeposisjoner og stimulere strategisk kapasitet,
- øker kapasiteten til å kunne delta i og lede omfattende og komplekst prosjektsamarbeid
- øker evnen til å bruke partnerskap selektivt, forpliktende og strategisk,
- inngår i tettere og mer langsiktig samarbeid med næringsliv regionalt (bl.a. klynger).

.....
Den norske situasjonen – noen kommentarer

- Den norske situasjonen er preget av etterdønningene etter Stjernø-utvalgets innstilling, som foreslo sammenslåinger av særlig mindre høyskoler. Så langt er det dannet en rekke løsere allianser, som Universitetsalliansen (UiO, HiO, UMB, HiA). Kunnskapsdepartementets SAK-initiativ fikk i statsbudsjettet for 2010 50 mill for å” bidra til meir profilerte institusjonar og meir robuste fagmiljø i sektoren gjennom samarbeid, arbeidsdeling og konsentrasjon.”
- Mangel på konsentrasjon og kritisk masse gjør norske institusjoner mindre attraktive som samarbeidspartnere på en global arena. Distriktpolitiske hensyn og lokale ambisjoner gjør nasjonal arbeidsdeling utfordrende.

DEN INSTRUMENTELLE TILNÆRMINGEN TIL UNIVERSITETENE FORSTERKES - INNSLAG AV KOMMERSIALISERING OG MARKEDSMEKANISMER ØKER

En mer instrumentell tilnærming til universitetene gir seg mange utslag og merkes på flere områder av universitetets virksomhet - ikke minst gjennom krav og forventninger knyttet til ressurstildeling, ressursutnyttelse, resultatdokumentasjon. Presset på offentlig utgifter i kombinasjon med universitetenes ressursbehov for å kunne hevde seg i internasjonal konkurranse og stigende kostnadsnivå medfører at universitetene må generere inntekter fra mange kilder og konkurrere i et marked. Universitetenes evne til å skaffe seg strategisk handlingsrom for egne langsiktige prioriteringer, til å legitimere sin ressursbruk og dokumentere sine samfunnsbidrag blir avgjørende for om universitetet går svekket eller styrket ut av denne utviklingen.

Fra bevilgende myndigheters side er den instrumentelle tilnærmingen til universitetene forsterket i ulik grad og på ulike måter i de nasjonale systemene. Dette skjer bl.a gjennom

- Øremerkinger
- Gjennomgående bruk av egenandeler
- Økt vekt på dokumentasjon av nytte, effektiv utnyttelse av tildelte ressurser og overholdelse av lover og regler
- Økt vekt på programforskning
- Økt vekt på spredning av resultater, inkludert, men ikke begrenset til kommersialisering og innovasjon

Flere ytelser dekkes gjennom markedet, ut fra eksplisitt etterspørsel og ved konkurranseutsatt finansiering

- Etterspørselsbasert finansiering favoriseres og gjøre det tyngre å få finansiert virksomhet som mangler eksplisitt etterspørsel fra eksterne interessenter. Universitetet ser det som sitt ansvar å ivareta langsiktig kompetanseoppbygging også der hvor den ennå ikke er etterspurt.
- Veksten i det globale utdanningsmarkedet fortsetter og det private tilbudet øker. Flere land og enkeltinstitusjoner posisjonerer seg for en sterk rolle i dette markedet og antakelig vil flere universiteter opprette filialer i utlandet. Kommersialiseringen gir universitetene nye muligheter til inntjening og flere land innfører studieavgifter - også fordi avgifter tolkes som kvalitetsstempel. Med økt andel studenter som tar utdanning i utlandet vil land som mottar mange studenter og ikke krever studieavgifter få problemer.
- Universitetene forventes og stimuleres til patentere og kommersialisere forskningsresultater og samarbeide tettere med næringslivet (opprettelse av TTO, fokus på IPR)
- Konkurransenutsetting ved fordeling av forskningsmidler vil få ytterligere betydning, større andel forskningsmidler kanaliseres ut fra politiske styring mot temaer som vil kunne føre til fornyelse av næringslivet

.....
Den norske situasjonen – noen kommentarer

- Bildet er i samsvar med trenden i Norge, kfr kapittel 12 Effektiv utnyttelse av resultater og ressurser i St.meld. nr 30 (2008-2009) Klima for forskning. To konsekvenser av sterkere nyttefokus er press på humaniorafagene og på forskerinitiert langsiktig grunnforskning.

UNIVERSITETENES AUTONOMI OG DEN AKADEMISKE FRIHETEN UTFORDRES

Statlig deregulering av den offentlige U&H-sektoren har pågått de siste 10 årene i Norge som i de fleste europeiske land. Økt institusjonell autonomi er sett som en nødvendighet for at de nasjonale systemene kan oppnå mangfold/differensiering i sitt institusjonslandskap, større samlet fleksibilitet for endringer. Overføringen av større frihet til egne valg og prioriteringer skulle følges av tilsvarende ansvar for ressursbruk og resultater med økte forventninger til institusjonens strategiske evne. Disse gjennomgripende endringene utfordrer i seg selv universitetenes strategiske kapasitet og evnen til å finne balansen mellom institusjonell autonomi med egne prioriteringer og tydelige svar på samfunnets behov og fortsatt rom for den individuelle akademiske frihet. Hovedtemaer i den europeiske dialogen om videreutviklingen av universitetene og deres rolle i samfunnet dreier seg derfor om dilemmaer og utfordringer i dette balanseforholdet, samt om styrket ledelse ved institusjonene. Sentrale spørsmål på agendaen er blant annet:

Hvordan universitetenes institusjonelle autonomi kan bli reell i lys av en utvikling hvor

- finansieringsordningene og avhengigheten av ekstern finansiering begrenser handlingsrommet for egne prioriteringer.
- virksomhet med eksplisitt etterspørsel og et marked favoriseres mht finansiering, samtidig som universitetene ser det som en viktig del av sitt ansvar å ivareta langsiktig kompetanseoppbygging på felt som ennå ikke har fått slik etterspørsel og skape beredskap på helt nye områder

Hvordan den individuelle akademiske friheten beholdes og beskyttes for fremtiden, men også settes rammer for:

- Den individuelle friheten (mht valg av forskningstema, problemstillinger, metode) – er et fortrinn ved universitetet som arbeidsplass ift attraktivitet for rekruttering og ønskes beskyttet som ett av de viktigste fundamentene for universitetets faglige uavhengighet
- Det er legitimitet for at denne friheten begrenses og reguleres av fagfelleverdinger av kvalitet og publiserbarhet. Men det er svak legitimitet for institusjonens rett til begrensnig av friheten ved å svekke/frata den ressursmessige støtten eller gripe inn i disponeringen av arbeidstiden.

Hvordan ansvarlighet ift utvidet samfunnsoppdrag og økt frihet skal forvaltes i en situasjon hvor

- utvidet samfunnsoppdrag, tettere samarbeid med næringsliv og bidrag til innovasjon - også gjennom kommersialisering - skaper nye interessekonflikter og dilemmaer

Hvordan autonomien og institusjonell profil kan ivaretas når

- (alignment) vertikal harmonisering/tilpasning av egne prioriteringer og andres/eksterne prioriteringer (eks på europeisk og nasjonalt nivå) er nødvendig og kan utnyttes til å styrke autonomien og evnen til å ta del i påvirkningsprosesser. Men det krever strategisk pågåenhet og reaksjonsevne.

.....
Den norske situasjonen – noen kommentarer

- Institusjonene har stor grad av autonomi i Norge , og i mange tilfeller større autonomi enn i de fleste andre land. Flere land, deriblant Danmark, er nå der hvor Norge sto før den nye universitetsloven som kom i forbindelse med kvalitetsreformen. Denne endringen i styringsform, tilknytningsform etc var ikke en del av Bologna prosessen, men prosessen ble i Norge benyttet til å innføre endringer i sektoren som man fra politisk hold lenge hadde sett behov for å gjennomføre. Norge er derfor i forkant av utviklingen mht deregulering og innføring av større autonomi.
- Institusjonenes situasjon og graden av autonomi bestemmes også av aktørene i den såkalte "bufferpersonen " dvs tilsynsorganer og andre aktører som av politiske myndighet gis ansvar for mekanismer innen kvalitetssikring, akkreditering, kanalisering av ressurser etc. (ofte kalt armlengdesorganer). Dette for å unngå direkte politisk styring. Denne sonen består i Norge hovedsakelig av NOKUT, UHR og Forskningsrådet. På den ene siden er det positivt at det er mindre direkte politisk styring av universitetene og av bufferorganene enn f eks Danmark. Vi er muligens også tjent med at Forskningsrådet spiller en langt viktigere rolle som politisk rådgiver og tross alt har større strategisk spillerom enn danske forskningsråd. På den annen side er situasjonen i Norge ikke udelte positiv blant annet fordi myndighetene langt på vei har fraskrevet seg styringsmuligheter innenfor sektoren. Klarest kommer dette til uttrykk gjennom opprettelsen av NOKUT som fikk delegert oppgaver som tidligere var, og i våre naboland fremdeles er, et politisk ansvar. For eksempel er det på utdannings siden overlatt til et marked som reguleres av NOKUT å bestemme om opprettelse og nedleggelse av studietilbud. Enda mer unikt er det at også at institusjonsstatus vurderes og tildeles av NOKUT fremfor politisk behandling.
- Det punktet hvor Norge sannsynligvis har den minste bufferpersonen er i forhold til finansiering, særlig av forskning. Avhengigheten av én finansieringskilde – staten – er påfallende mye større i Norge. Norge har bl.a mindre F&U-investeringer fra næringslivet, og det finnes få eller ingen private fond. Det vil si det mangler en pluralisme på dette området, og det er derfor også risiko for ensretting og monokultur i forhold til forskningspolitiske prioriteringer. Forskningsfondet skulle bøte på noen av disse utfordringene, men er like fullt statlig finansiert og har vist seg vanskelig å skjerme for politiske inngrep.
- På den ene siden er akademisk frihet nylig lovfestet i Norge som oppfølging av Underdal-utvalgets innstilling NOU:2006 akademisk frihet. På den andre siden opplever mange forskere reell ressursknapphet når de skal velge problemstillinger som faller utenfor tematiske programmer.

KILDER

Norden

- Fremtidspanelet (2008). 12 udfordringer for videnpolitikken, Rapport 2008 fra det danske Fremtidspanelet
- ATV (Akademiet for de Tekniske Videnskaber), DEA (Danmarks ErhvervsforskningsAkademi) (2009) Fælles visioner for fremtidens universiteter. Visionsnotat 2009
- Ministeriet for videnskab, Teknologi og Udvikling, forskning DK (2009). Forskningsbarometer 2009 – Dansk forskning i internationalt perspektiv. Analyse og evaluering 4/2009
- Deiaco, Ljunggren, Smedberg, Carlsson (2009). Jagten på ett nytt Google – om kommersialisering av forskning och entreprenörskap vid nordiske lärosäten, SISTER (Swedish Institute for Studies in Education and Research)
- Petrusson, U (2007). Universitetet i Kunskapsekonomin, VINNOVA Forum – innovationspolitik i Fokus, VFI 2007:1

EU

- European Commission (2008). “2020 vision for the European Research Area”, adopted by the Council of the European Union 02.12.08
- European Commission (2009): Preparing Europe for a New Renaissance. A Strategic View of the European Research Area. First report of the European Research Area Board – 2009
- Lund Declaration (2009).
- European Commission. The European Charter for Researchers and The Code of Conduct for the Recruitment of Researchers
- European Commission (2009). Towards a world class Frontier Research Organisation. Review of the European Research Council’s Structures and Mechanisms. Panel report 23. July 2009
- European Commission (2008). Realising a single labour market for researchers. Report of the ERA Expert Group (Dette er den endelige rapporten fra den ene av de 7 ekspertgruppene som ble satt ned for oppfølging av Green Paper)
- European Commission (2008). Better Careers and more Mobility: A European Partnership for Researchers. COM (2008) 317.
- European Commission (2008). Diversified Funding Streams for University-based research: Impact of external project-based research funding on financial management in Universities. European Commission Expert Group Report chaired by Sabine Herlitschka, november 2008
- European Commission (2009). Lund Declaration.
- European Commission (2007). Green Paper. The European Research Area: New Perspectives. COM (2007) 161, 04.04.07
- European Commission (2006). Delivering on the modernisation agenda for universities: Education, research and innovation. COM (2006) 208, 10.05.06
- European commission (COM (2005) 152: Mobilising the brainpower of Europe: enabling universities to make their full contribution to the Lisbon Strategy.
- European Commission (2004). Facing the Challenge. The Lisbon strategy for growth and employment. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok, November 2004

EUA (European University Association) og ESF (European Science Foundation)

EUA Publications (2009). Prague Declaration. European Universities – looking forward with Confidence.

EUA publications (2009). Improving Quality, enhancing Creativity. Change Processes in European Higher Education Institutions. *Final Report of the Quality Assurance for the Higher Education Change Agenda (QAHECA) Project.*

EUA Publications (2008). European Universities' Charter on Lifelong Learning

EUA Publications (2007). Lisbon Declaration. Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a common purpose

EUA Publications (2007). Trends V: Universities shaping the European Higher Education Area

Higher Education Looking Forward (HELFF) (2007): An Agenda for future Research, Report prepared as part of the European Science Foundation(ESF) Forward Look on "Higher Education Beyond 2010: Resolving conflicting economic and social expectations"

Higher Education Looking Forward (HELFF) (2007): Relations between Higher Education and Society, prepared as part of the European Science Foundation(ESF) Forward Look on "Higher Education Beyond 2010: Resolving conflicting economic and social expectations"

LERU Publications (League of European Research Universities)

Boulton, G; Lucas, C (2008). What are universities for?, LERU Publications

LERU Publications (2007). The Future of the European research area.

LERU Publications (2007). Doctoral Studies in Europe: excellence in researcher training.

LERU Publications (2006). Universities and innovation: the challenge for Europe.

LERU Publications (2006). Purpose, structure and functions of a European Institute of Technology.

UK/US Study Group (2009). Higher Education and Collaboration in Global Context. Building of Global Civil Society. A private report to Prime Minister Gordon Brown, July 2009

UNESCO/IAU (International association of Universities)/andre:

Hazelkorn, E (2008). Are Rankings Reshaping Higher Education? Presentation at IAU 13th Conference, July 2008

Hazelkorn, E (2009a). The Impact of Global Rankings on Higher Education Research and the Production of Knowledge. *UNESCO Forum on Higher Education, Research and Knowledge, Occasional Paper No. 15*

Jacob, M (2008). Sharing Research Agendas on Knowledge Systems. Report from Global Research Seminar, Paris, nov. 2008

Salmi,J (2009). The Challenge of Establishing World Class Universities, The World Bank

Norge

NOU 2006:19 Akademisk frihet. Individuelle rettigheter og institusjonelle styringsbehov.

St.meld. nr. 44 (2009-2010) Utdanningslinja

St.meld. nr. 30 (2008-2009) Klima for forskning

Haraldsen, T (TØI) og Onsager K(NIBR), (2009). Utredning av forslag til Regional FoU-strategi for Oslo/Akershus.